

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 94(477) “20”

Непом'ящих Віталій Юрійович,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9933-6142

НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано причини і наслідки Голодомору 1932–1933 рр. як зброї масового знищення українців, що на довгі десятиліття порушив генетичний фонд народу, призвів до морально-психологічних змін у свідомості українців. Зауважено, що наслідки цієї трагедії справляють довготривалий ефект на розвиток суспільства та забезпечення безпеки країни. Означено основні риси впливу трагедії українського народу на сучасну національну безпеку, а також надано характеристику психологічним наслідкам Голодомору.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, голод, терор, архівні документи, діаспора, наслідки.

Пам'ять про Великий голод 1932–1933 років живе не тільки у спогадах, а й у підсвідомості українців, ментальності та генетичній пам'яті. Сьогодні усім відомо, що комуністичний тоталітарний режим спеціально спланував цей злочин, щоби знищити українців як національну групу, яка усвідомлювала себе нацією і готова була за сприятливих умов проголосити незалежність. Але Голодомор – це ще й соціальна інженерія, метою якої було змінити ментальність та ідентичність десятків мільйонів людей [7, с. 5].

Дослідженню питання щодо причин та наслідків Голодомору 1932–1933 років приділили багато уваги як вітчизняні науковці, серед яких: С. Кульчицький, В. Марочко, В. Гришко, В. Косик, Ю. Шаповал, Є. Шаталін, М. Шитюк, В. Савельєв, П. Яшук, В. Калініченко, Є. Яценко, А. Серпутько, С. Сосновий, С. Максудов, М. Дорошко, Р. Пиріг, Г. Касьянов, Я. Калакура, В. Васильєв, В. Головка, В. Гудзь, Л. Гриневич, так і закордонні вчені: Р. Конквест, Р. Лемкін, С. Уїткрофт, Дж. Мейс, А. Граціозі та ін.

Проте на сьогодні з'явилась можливість доповнити знання про Голодомор та його наслідки для українського народу новими даними, які раніше не були уведені у науковий обіг. Мова йде про архівні справи, які зберігаються у фондах Галузевого державного архіву МВС України та документують випадки канібалізму серед населення під час голоду. Ці документи до 2009 року були засекречені. Висвітлення зазначених матеріалів у контексті наслідків Голодомору визначають наукову новизну цієї статті.

© Nepomiashchykh Vitalii, 2023

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2023.3\(61\).1](https://doi.org/10.36486/np.2023.3(61).1)

Issue 3(61) 2023

<https://naukaipravookhrona.com/>

Сучасні українці успадкували певний духовний, історичний і культурний спадок унаслідок важкого тоталітарного досвіду XX століття. За визначенням Джеймса Мейса, сучасне українське суспільство – найглобальніше. Такий статус України, за Дж. Мейсом, означає: 1) вбивство розуму нації; 2) люмпенізацію села на Східній Україні; 3) слабку, порівняно з іншими народами, національну солідарність різних суспільних класів; 4) масштабну антропологічну катастрофу і масовий перехід населення до настанови на виживання за будь-яку ціну замість повноцінного та гідного життя [10].

Голодомор 1932–1933 років має безпосередній вплив на сучасну національну безпеку України. Наслідки цієї трагедії справляють довготривалий ефект на розвиток суспільства та забезпечення безпеки країни. Зв'язок між Голодомором та сучасною національною безпекою можна пояснити так. По-перше, це історична пам'ять про Голодомор, яка є важливою складовою національної ідентичності та свідомості українського народу. Вона допомагає формувати національне об'єднання та згуртованість, а також сприяє усвідомленню важливості захисту національних інтересів і безпеки. Питанню розвитку шляху історичної пам'яті про Голодомор присвячено окрему наукову статтю, в якій здійснено аналіз розвитку шляху історичної пам'яті про Голодомор 1932–1933 років та прослідковано напрями, за якими він формувався. Крім цього, зроблено спробу упорядкувати означені напрями дослідження відносно хронологічних маркерів. У статті зазначено, що історична пам'ять є визначальним чинником формування національної ідентичності як найглобальнішого процесу взаємодії людини з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями [5, с. 7–21].

По-друге, уроки з вивчення історії Голодомору допомагають усвідомити наслідки тоталітарного режиму та порушень прав людини. Вони мають важливе значення для формування сучасних політичних та соціальних структур, що сприяють зміцненню національної безпеки.

По-третє, запобігання повторенню вчиненого злочину. Вивчення Голодомору є нагадуванням про важливість забезпечення продовольчої безпеки та розвитку стійких сільськогосподарських систем. Запобігання повторенню подібних трагедій допомагає зберегти національну безпеку та добробут українського народу.

По-четверте, взаємодія з міжнародною спільнотою. Голодомор визнаний як геноцид та злочин проти людства. Пам'ять про цю трагедію важлива для залучення уваги і підтримки міжнародної спільноти у вирішенні сучасних викликів та загроз. Сьогодні під час повномасштабного вторгнення росії в Україну світова політична спільнота активно визнає Голодомор геноцидом українського народу. За останній рік парламенти Великої Британії, Словенії, Бельгії, Ірландії, Румунії, Молдови, Чехії, Німеччини, Ісландії, Франції, Болгарії, Люксембургу визнали Голодомор геноцидом українського народу. Європейський парламент 15 грудня 2022 року підтримав резолюцію про визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу. Євродепутати також закликали росію як правонаступницю СРСР просити вибачення за дії радянського режиму проти України.

Голодомор був штучно створеною голодною катастрофою, організованою радянським режимом як частина політичної кампанії зі знищення української селянської

верстви та підкорення України. Вивчення й розуміння Голодомору допомагають виявляти та осуджувати тоталітарні режими, порушення прав людини та геноцид.

Одним із важливих питань цієї проблематики стало значення наслідків Голодомору для сучасної України. Розгляд зазначеного аспекту неможливий без характеристики територіальної прив'язки та географічних меж. Зазначимо, що до складу Української СРР на квітень 1933 року входило 7 областей і одна автономна республіка: Київська, Харківська, Вінницька, Одеська, Дніпропетровська, Донецька, Чернігівська та Молдавська АРСР. Крім цього, відомо, що українці мешкали поза межами території УСРР в регіонах, що історично були заселені українцями: Кубань, Північний Кавказ, Нижнє Поволжя та Казахстан.

З огляду на те, що адміністративний поділ України у 1932–1933 роках відрізняється від сучасного, буде корисно зазначити, які сучасні області України в географічному просторі відповідають областям УСРР: Київська, Житомирська, Черкаська – *Київська обл. (1932-1933 роки)*; Вінницька, Хмельницька та південна частина Житомирської області – *Вінницька обл. (1932-1933 роки)*; Чернігівська та західна частина Сумської області – *Чернігівська обл. (1932-1933 роки)*; Одеська, Миколаївська, Кіровоградська та західна частина Херсонської області – *Одеська обл. і Молдавська АСРР (1932-1933 роки)*; Дніпропетровська, Запорізька та східна частина Херсонської області – *Дніпропетровська обл. (1932-1933 роки)*; Харківська, Полтавська та західна частина Сумської області – *Харківська обл. (1932-1933 роки)*; Донецька та Луганська області – *Донецька обл. (1932-1933 роки)*. У цьому контексті варто зазначити, що голоду зовсім не було на українських землях Галичини, Волині, Західного Поділля (які у 1932–1933 роках входили до складу Польщі), а також на Буковині (Румунія) та у чехословацькому на той час Закарпатті. Голод мало торкнувся Криму, який на момент 1932–1933 років був Кримською Автономною Соціалістичною Радянською Республікою, що входила до складу РРФСР.

У 2013 році вченими Українського наукового інституту Гарвардського університету були опубліковані результати здійсненого проєкту “Мапа: інтерактивний атлас України” та оприлюднено кількість людей, які загинули під час Голодомору і де саме: на півдні, сході, на півночі та у центрі України. Результати дослідження виявили, що розподіл втрат населення у період голоду вкрай неоднорідний у регіонах, у різних областях кризові явища у відтворенні населення мали не однакову інтенсивність. Детальніші розрахунки на рівні адміністративних районів свідчать, що існують значні відмінності у втратах населення не лише між областями, а й усередині окремих областей. Встановлено, що вони не стосуються західно-східного чи північно-південного напрямків. Смуга найвищих втрат через надсмертність від голоду пролягає в Україні через райони Центральної України, її лісостепової зони. Вона не поширена на крайньому заході й охоплює переважно центральні і південні райони Київської та більшість районів Харківської областей (у межах адміністративного поділу 1933 року). Варіація показників втрат між районами в межах країни – значна. Якщо відмінності між регіонами з максимальним (Київська область) та мінімальним (Донецька область) рівнями втрат становлять у середньому 4,5 рази, то міжрайонні показники – у межах від 1,6 – у Ново-Златопольському (єврейському національному)

районі Дніпропетровської області до 540,2 на 1000 населення – у Тетіївському районі Київської області. Аналіз на рівні районів дав змогу уточнити й поглибити знання про географію голоду та нерівномірність його наслідків. До переліку районів, які можна вважати локальними епіцентрами голоду, де надлишок померлих найбільший і становить від 300 до 540 осіб на кожну тисячу населення, належать: вісім районів Київської області – Тетіївський, Володарський, Ставищенський, Гельм'язівський, Ржищівський, Плисківський, Оратівський, Лисянський; вісім районів Харківської області – Глобинський, Решетилівський, Опішнянський, Чутівський, Нехворощанський, Велико-Багачанський, Кишеньківський, Кобиляцький; Янушпільський район Вінницької області; Вільшанський і Савранський райони Одеської області [4]. Максимальне зростання показника смертності від голоду 1933 року відбулося в районах, які не були територіями традиційно підвищеної смертності, тобто у найбільш постраждалих регіонах немає кореляції між районними показниками смертності у докризовий період та їхнім приростом під час голоду 1933 року. Наприклад, на Київщині в 1927–1929 роках показники смертності населення, що перевищували найглобальніший рівень, спостерігалися переважно у північних районах Полісся (Олевський, Городницький, Чорнобильський). Натомість у роки голоду поліські райони Київщини постраждали менше, ніж райони, розташовані в центральній та південній лісостеповій частинах області [4].

Голодомор 1932–1933 років охопив період з квітня 1932 року до листопада 1933 року. За ці 17 місяців було вбито мільйони людей в Україні і поза її межами, в регіонах, що історично були заселені українцями: Кубань, Північний Кавказ, Нижнє Поволжя та Казахстан. Пік Голодомору припав на весну 1933 року. Реальні цифри загиблих замовчувалися, що підтверджується наданим владою розпорядженням не реєструвати смерть дітей у віці до одного року. Українці у віці від 6 місяців до 17 років становили близько половини всіх жертв Голодомору. У зв'язку з цим середня тривалість життя українців у 1933 році становила 7,3 року – у чоловіків і 10,9 року – у жінок. За всю історію людства подібних показників ніде не було зафіксовано [3].

За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування голод 1932–1933 років виявився найжахливішим масовим знищенням та соціальним поневоленням населення України. Тобто Голодомор в Україні став соціально-гуманітарною катастрофою глобального масштабу. Наслідком злочину геноциду, окрім фізичного вбивства мільйонів людей, стало руйнування традиційного українського устрою життя. Голод став зброєю масового знищення українців, на довгі десятиліття порушив генетичний фонд народу, призвів до морально-психологічних змін у свідомості українців. Традиційна культура та народні звичаї зазнали деформації. Голодомор повністю змінив звичний порядок господарювання на селі. На десятки років українські селяни були зведені до становища безправних колгоспників, позбавлених паспортів та пенсій.

Психологічними наслідками Голодомору стали почуття вини та сорому. Люди відчували провину за те, що не змогли врятувати рідних, сором за аморальні вчинки, які чинилися задля виживання. Одним із таких наслідків Голодомору є травматичний досвід – трансгенераційна травма. Цей процес передається через покоління, він не прожитий і неопрацьований. Є прості механізми передачі: 1) нейробіологічний – коли

зміни в мозку і в нервовій системі успадковуються; 2) соціокультурний, психологічний – передача світогляду, моделей поведінки; 3) замовчування травми – коли Голодомор замовчували, уникали цієї теми чи робили її найглобальнішою. Цей досвід, як стверджують фахівці-психологи, не може бути проговорений, усвідомлений, а навпаки закріплюється на несвідомому рівні та проявляється в неочікуваній поведінці [1].

Стратегія уникнення розмов, тригерів – це одна з ознак травми. Люди, які пережили Голодомор, абсолютизували свої переживання, “заморозили їх”, щоб вижити. Під час Голодомору головна мета для людини була знайти їжу, врятуватись і не було змоги “прожити горе”. Так відбувалось, бо за розмови могли покарати; люди витісняли спогади, щоб не переживати більше цю травму ще раз і залишитись більш-менш функціональними. Наслідками можна вважати й відмову вшанування жертв Голодомору, менше про нього дізнаватись і більше вірити радянській пропаганді, яка поширювала наративи про неврожай, що голод був повсюди, а також те, що помирали тільки ледащі, хто не пішов працювати до колгоспів.

Травма проявляється в різних сферах, зокрема у ставленні до себе, до інших, до життя загалом, в емоційних реакціях, на тригери та стратегії поведінки під час криз; у цінностях та важливих виборах партнера, професії. Наприклад, у ставленні до їжі, частина розладів харчової поведінки в Україні бере своє коріння – коли людина у стресовій ситуації відчуває сильні переживання, то може обрати стратегію справлятись, яку засвоїла. Це може бути компульсивне переїдання (найбільш поширений розлад споживання їжі, при якому відбувається неконтрольоване або частково неконтрольоване переїдання, яке приводить до зайвої ваги), булімія (клінічний симптом, патологічно підвищене відчуття голоду) і навіть анорексія (симптом, що полягає в повній відсутності апетиту за об’єктивної потреби організму в харчуванні). Батьки могли ретранслювати не тільки ідею, як добре “справлятись” їжею, а також навпаки, що треба бути худим. Під час Голодомору був страх померти своєю смертю, але в тому, щоб бути товстим, також була своя небезпека, але вже від людей. Окрім цих переданих страхів нашаровується особиста історія, тобто одночасно ця травма може бути трансгенераційна (це перенесення, коли емоційний, фізичний або соціальний біль передається новим поколінням або передбачає передачу наслідків травмування від покоління людей, що її пережили, нащадкам у другому та наступних поколіннях) і особистісна [1].

Другий приклад, – це ставлення до себе. В Україні у 2003–2008 роках співробітниками Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка проводилось дослідження, яке базувалось на опитуванні людей, що пережили Голодомор у віці від одного до семи років, загальна кількість респондентів сягала 500 людей, що проживали на території України, на якій відбувався голодомор. Крім цього, була ще контрольна група кількістю 500 українців для порівняння, які проживали на території, де у 1932–1933 роках Голодомору не було. За результатами дослідження, 78% тих, хто постраждав від голоду, мають синдром меншовартості, а у тих, що мешкали на Західній частині сучасної України, всього 32%. Занижена самооцінка була виявлена у 65% першої групи респондентів, тоді як у контрольної групи – 46% [6, с. 39–48].

Порівняння свідків подій відображають головну тезу, коли людина – член партії,

то може вдертися у твій дім і відібрати у тебе все, що в тебе є. Як може відчувати себе людина, ставитись до себе, коли її голодом примушують до тваринного існування? Радянська пропаганда докладала зусиль, щоб змінити ставлення до селян. Влада повторювала, що куркулів треба “чавити як паразитів або мух”, роблячи акцент на тому, що вони не люди, а сміття. Це покоління відчуло, що їх життя нічого не варте. До них було ставлення як до віника, якщо він не підходить чи не функціонує, то його просто треба викинути. Таким чином, формувались настанови на життя, ставлення до власного тіла і здоров’я.

За результатами наведеного вище дослідження науковці окреслили ще один показник – це низька найглобальніша невіра в те, що твої дії можуть принести результати (75% – серед респондентів, хто постраждав від голоду, 17% – серед контрольної групи). Низький рівень домагань, коли людина ставить собі простіші цілі, ніж ті, яких може досягати (66% – серед респондентів, хто постраждав від Голодомору, 33% – серед контрольної групи). Після невдалих спроб змінити ситуацію розвивалась навичка безпорадності, що б людина не робила, вона не може нічого змінити. До того ж фізичних сил на спротив ставало чим далі менше. Люди були зациклені на тому, щоб знайти їжу і вижити [6, с. 39–48].

Дослідники також вимірювали явище регресії (захисний механізм психіки, процес, під час якого людина повертається на попередню або менш зрілу стадію розвитку почуттів та поведінки) – 51% – серед респондентів, хто постраждав від голоду, і 20% – серед контрольної групи. Психологи тлумачать це явище як стратегію виживання, коли вищі цінності людини приносяться в жертву заради її біологічного збереження. Так, наче людина повертається на попередню стадію розвитку. В умовах тривалого голоду жертва перестає бути собою і поводить себе дуже нетипово для себе. Може красти, доносити, підлещуватись до влади, обманювати, байдуже ставитись до близьких. Найсерйозніші наслідки – це божевільня та канібалізм.

Станом на сьогодні відомо про розсекречені справи на тему канібалізму. Їх загальна кількість складає 1021 одиницю у фонді № 32 Галузевого державного архіву МВС України. Скоєння злочину канібалізму карні органи фіксували та документували, порушували справи, збирали докази про особу, яка вчинила злочин. Обсяг таких справ в аркушах становить від мінімальної кількості 7 аркушів до максимальної – 45. Типовий зміст таких документів складається з першого аркуша “Список тих, що проходили по архівно-слідчій справі № ____ залишені на обліку відповідно до наказу МВС СРСР № 0026-1955” (це список, який складався інспектором 1 спецвідділу МВС УРСР у 1955–1956 роках у зв’язку з переглядом справ, і в ньому переписані ПІБ фігурантів); “постанова СПВ ____ району ____ обл.”; анкета обвинуваченого; протокол допиту (їх кількість варіюється залежно від кількості обвинувачених, з якими провели допит); протокол допиту свідків (теж кількість варіюється залежно від кількості людей, які є свідками у справі); “обвинувальний висновок”; “постанова (місто, дата, уповноважений СПВ ____ обл.)”; виписка з протоколу № ____ “Судової Трійки при Колегії ДПУ УСРР від (дата)”; “обвинувальний висновок”; в деяких випадках – “Висновок оперуповноваженого Спецзагін ВКР НКВС” (про перегляд справи щодо помилування засудженого). Інколи у справу вкладено фото обвинувачених. Також інколи зустрічається “талон ордера

арешту”. Обвинувачення виносилося у вигляді “вищої соціальної міри захисту – розстріл”. Після чого Суд Трійки виносив вирок у вигляді заслання до концтаборів терміном на 10 років. Якщо звинувачені були повнолітні, то термін міг бути різний (десять, п’ять або три роки). У деяких випадках, якщо діти були неповнолітніми, їх відправляли до “колектора” або “рефрматорія”, після чого їх доля невідома [2].

Наприклад, у фонді № 32 міститься справа, де фігурантка проживала в м. Києві. “Уродженка м. Тифліс, р.н. 1884. Адреса проживання: Київ, Лавра, корпус 50, кімната № 15. Дочка поручника Білої Армії, середня освіта – 8 класів Київської Фундуклеївської Гімназії. Працівниця шкіряної взуттєвої фабрики. Засуджена за вбивство дівчинки 11 років. Суд трійки ДПУ УСРР – розстріл”.

У іншій справі йдеться про колишнього працівника промислової міліції. “Уродженець с. Ряске, Нихфорощанський р-н, Харківська обл. Вигнаний із міліції, придбав собі зброю: наган, обріз і кинджал. Перейшов на нелегальне становище і вчинив убивство людей з метою вживання в їжу людського м’яса. Убив трьох людей, за що Судом Трійки винесений вирок – до 10 років у концтаборах”. Доречно буде зауважити, що випадки дуже поганого продовольчого постачання працівників міліції, особливо в сільських районах, непоодинокі. Зокрема, траплялися випадки, коли працівники міліції абсолютно не отримували продуктів. Такий стан справ призводив до того, що у працівників міліції з’являлося бажання вибути з лав органів, що мало негативні наслідки у вигляді зростання дезертирства та умисного скоєння проступків з метою добитися звільнення з міліції тощо, а також прямі погрози кинути зброю [8, с. 59–63].

Майже усім фігурантам зазначених справ було відмовлено у помилуванні. Проте є й виняток, а саме йдеться про скорочення терміну позбавлення волі. “Уродженка с. Томаківка, Уманський р-н, Вінницька обл. р.н. 1893, убивство власних дітей. Суд Трійки виніс вирок – 5 років від 16.04.1933 за ст. 174 КК УСРР, ув’язнена у ВТЛ на 5 років. Засідання президії ЦВК СРСР від 17.05.1935 постановило застосувати часткову амністію – термін ув’язнення скоротити на 6 місяців за гарну роботу. Секретар ЦВК СРСР”.

Велика кількість засуджених (більше однієї тисячі) – це звичайні селяни-бідняки, зустрічаються і середняки, менше куркулів/кулачок (“розкуркулених”). Переважно українці, але зустрічаються і поляки, а також в одній справі зазначалося, що чоловік і жінка за національністю болгарин і болгарка. Більшість із засуджених обвинувачених – “неграмотні”, але були й записи про “малограмотних”, дуже рідко – грамотні і вказано кількість класів.

Усе зазначене вище ще раз переконує, що для частини людей регресія була єдиною можливістю вижити. І це все вплинуло на ставлення до інших. Люди, які пережили голод, пам’ятали, як негідно поводитися ті, кому вони ще донедавна довіряли. І тому своїх нащадків вони вчили бути обережними та настороженими, багато не говорити на людях і взагалі свої думки дуже гучно не проговорювати, адже й стіни мають вуха.

Ще один наслідок Голодомору – це ставлення до української ідентичності. Селяни були носіями та зберігачами української культури, традицій, мови. І знищення цього прошарку населення – третій крок геноциду, до цього вбивали інтелігенцію та духовенство. Ще одним кроком стало заселення України росіянами та представниками

інших національностей, щоб змінити склад української території. Тобто це не тільки знищення української ідентичності та нації.

Одним із наслідків стало вшанування пам'яті жертв Голодомору та визнання його злочином. Україна тривалий час терпіла газлайтинг (форма психологічної маніпуляції, метою якої є змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття навколишньої дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість), коли радянська та пострадянська влада говорила, що “це – неправда, це вам здалося, голод був повсюди, це не геноцид”, так само, як у 2014 році росіяни нам розповідали, що “їх там нет”. Безсумнівно, повномасштабне вторгнення російської федерації відкрило багатьом очі. Зараз усе називають своїми іменами: війну – війною, геноцид – геноцидом, і це дає можливість боротися. Для зцілення важливо покарати винних, хоча б символічно очистити наш простір від катів. Через непокаране зло геноцид повторюється.

У 2022 році до 90-х роковин Голодомору в Україні проведено заходи вшанування жертв українців, зокрема, науково-практичний круглий стіл “Трагедія народу в правовій ретроспективі: до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 рр. в Україні”, який організовано та проведено 27 жовтня 2022 року в Державному науково-дослідному інституті МВС України. У заході взяли участь представники Державного науково-дослідного інституту МВС України, Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Міжнародної асоціації істориків права, Національної академії Служби безпеки України, Національної поліції України, а також науковці Львівського державного університету внутрішніх справ, Харківського національного університету внутрішніх справ, Національної академії внутрішніх справ. Під час дискусії вчені та практичні працівники обговорили актуальні питання, пов'язані з Голодомором 1932–1933 рр., у правовій ретроспективі, а саме щодо: особливостей юридичних досліджень проблематики штучного голоду (голодомору) в Україні; юридичної історіографії проблеми Голодомору; розуміння геноциду в політико-правовій думці, юридичній доктрині, міжнародному праві та національному законодавстві; правового регулювання земельних відносин, сільськогосподарського виробництва та експортної політики в контексті перманентних продовольчих криз та голоду в СРСР; деформації державного механізму та квазіправових заходів як передумови Голодомору; партійно-радянського апарату та карально-охоронних органів СРСР і радянської України в роки голодоморів; голоду та погрози голодом як інструменту внутрішньої та зовнішньої політики тоталітарних режимів; політики замовчування голодоморів та політики історичної пам'яті: альтернативних парадигм державної ідеології; сучасних проблем юридичної оцінки злочинів тоталітарних режимів. За результатами обговорення підготовлено електронний збірник тез доповідей учасників круглого столу [9].

До дня пам'яті жертв Голодомору Національний музей Голодомору-геноциду презентував виставку “Leica, що бачила Голодомор”. У музеї показали оригінальний альбом із фотографіями Харкова 1933 року та фотоапарат, яким вони були зроблені. Ці предмети належали австрійському інженерові Александру Вінербергеру, який у 1932–1933 роках працював у Харкові на заводі “Пластмас”. Він таємно фотографував голодних і померлих від голоду людей, черги за хлібом, місця масових поховань. У 1934 році вивіз плівку до Австрії. Вінербергер подарував австрійському кардиналу

альбом з фотографіями Москви, Криму й Харкова. Згодом світлина оприлюднили у надрукованих спогадах інженера.

Крім цього, як пам'ять про жертв Голодомору також було проведено заходи на міжнародному рівні, зокрема у Нью-Йоркській Штаб-квартирі ООН "Голод як зброя: його довгострокові наслідки для людини та людського розвитку". Конференцію про злочини в 1932–1933 роках провели й у Туреччині у Башкентському університеті (Анкара).

Коли ми досліджуємо події 1932–1933 років, необхідно знати, що для сучасної України не все населення стало жертвами Голодомору. Це пов'язано з адміністративним поділом того часу. Тому свідчити категорично, що наслідки трагедії геноциду торкнулися усіх, не зовсім правильно. До того ж на території, охопленій Голодомором, смертність була нерівномірною, у східних областях показники смертності більші, в північних та західних – менші, а на півдні – знову високі. Та яка б кількість жертв не була встановлена дослідниками, кожна людина, що загинула в результаті голоду 1932–1933 років, варта пам'яті про неї та визнання як у суспільстві, на державному рівні, так і на міжнародному.

Через голод у людей руйнуються всі чинники регуляції суспільного життя, втрачаються соціальні норми, занепадають цінності та починається регресія, яка може зробити з людини істоту, що керується єдиним тваринним інстинктом виживання, а саме – з'їсти собі подібного. Проте варто запам'ятати, що всі наведені вище наслідки, які сформувалися в результаті подій 1932–1933 років і передані наступним поколінням, відбулися через політику тоталітарного режиму.

Українців і Українську державу постійно хочуть підкорити та знищити, для чого застосовують найглобальнішу зброю тотальної дії. Тому для сучасних громадян України, які знову сьогодні у ХХІ столітті переживають знищення з боку скаженого сусіда, потрібно раз і назавжди запам'ятати, що зло треба знищити, якщо не фізично, то почати хоча б викорінювати зросійщення в українському менталітеті та культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселкова Д. Психологічні наслідки геноциду. Як подолати ТРАВМУ, яка передається крізь покоління? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t0bbsCmYHhI&t=727s> (дата звернення: 28.08.2023).
2. Галузевий державний архів МВС України. Ф. № 32. Оп. 1.
3. Голодомор в Україні. 10 головних фактів. URL: [www.bbc.com/ukrainian/features-55061222#:~:text=\(дата звернення: 28.08.2023\).](http://www.bbc.com/ukrainian/features-55061222#:~:text=(дата звернення: 28.08.2023).)
4. Найбільше потерпіли лісостепові райони Київщини й Харківщини, які не відігравали провідної ролі у хлібозаготівлях. URL: <https://gis.huri.harvard.edu/sites/hwpi.harvard.edu/files/mapa/files/urjadovij-kurier-article.pdf?m=1605903468>. (дата звернення: 28.08.2023).
5. Непоміятих В.Ю. Голодомор 1932–1933 років в Україні: шлях історичної пам'яті (до 90-х роковин геноциду українського народу). Наука і правоохорона. 2022. № 2. С. 7–21.
6. Обушний М., Воропаєва Т. Політико-психологічні аспекти Голодомору 1932-1933 років. Соціальна психологія № 2, 2009, С. 39–48.
7. Рева І. По той бік себе: соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій: науково-популярне видання. 2019. С. 5.
8. Рябий С.М. Заходи керівництва органів міліції та держбезпеки УРСР щодо забезпечення продуктами харчування своїх працівників в роки голодоморів. Трагедія народу в правовій

© Nepomiashchykh Vitalii, 2023

ретроспективі: до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 рр. в Україні: матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 27 жовтня 2022 р.) / [редкол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, І. Б. Усенко та ін.]. Київ: ДНДІ МВС України, 2022. С. 59–63.

9. Трагедія народу в правовій ретроспективі: до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 рр. в Україні: матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 27 жовтня 2022 р.) / [редкол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, І. Б. Усенко та ін.]. Київ: ДНДІ МВС України, 2022. 73 с.

10. “1932-1933 роки. Хроніка подій” (Вип. 3). URL: https://msmb.org.ua/books/thematic_bibliography/292/#vashi. (дата звернення: 28.08.2023).

REFERENCES

1. *Veselkova, D.* Psykholohichni naslidky henotsydu. Yak podolaty TRAVMU, yaka peredaietsia kriz pokolinnia? “Psychological consequences of genocide. How can we break the cycle of generational trauma?”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t0bbsCmYHhI&t=727s>. (Date of Application: 28.08.2023) [in Ukrainian].

2. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv MVS Ukrainy. “Branch State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”, fund No. 32, description 1 [in Ukrainian].

3. Holodomor v Ukraini. 10 holovnykh faktiv. “Holodomor in Ukraine. 10 main facts”. URL: [www.bbc.com/ukrainian/features-55061222#:~:text=\(Date of Application: 28.08.2023\)](http://www.bbc.com/ukrainian/features-55061222#:~:text=(Date of Application: 28.08.2023)) [in Ukrainian].

4. Naibilshe poterpily lisostepovi raiony Kyivshchyny i Kharkivshchyny, yaki ne vidihravaly providnoi roli u khlibozahotivliakh. “Forest-steppe regions of Kyiv region and Kharkiv region, which did not play a leading role in grain procurement, suffered the most”. URL: <https://gis.huri.harvard.edu/sites/hwpi.harvard.edu/files/mapa/files/urjadovij-kurier-article.pdf?m=1605903468>. (Date of Application: 28.08.2023) [in Ukrainian].

5. *Nepomiashchykh, V.Yu.* (2022). Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: shliakh istorychnoi pamiaty (do 90-kh rokiv henotsydu ukrainskoho narodu). “The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine: the path of historical memory (until the 1990s, the anniversary of the genocide of the Ukrainian people)”. *Nauka i Pravoohorona*. No. 2. P. 7–21 [in Ukrainian].

6. *Obushnyi, M., Voropaieva, T.* (2009). Polityko-psykholohichni aspekty Holodomoru 1932–1933 rokiv. “Political and psychological aspects of the Holodomor of 1932–1933”. *Social psychology*. No. 2. P. 39–48 [in Ukrainian].

7. *Reva I.* (2019). Po toi bik sebe: sotsialno-psykholohichni ta kulturni naslidky Holodomoru i stalinskykh represii. “On the other side of myself: socio-psychological and cultural consequences of the Holodomor and Stalin’s repressions”: Scientific edition. 5 p. [in Ukrainian].

8. *Riabyi, S.M.* (2022). Zakhody kerivnytstva orhaniv militsii ta derzhbezpeky URSR shchodo zabezpechennia produktamy kharchuvannia svoikh pratsivnykiv v roky holodomoriv. Trahediiia narodu v pravovii retrospektyvi: do 90-kh rokiv Holodomoru 1932–1933 rr. V Ukraini. “Measures of the leadership of the police and state security bodies of the Ukrainian SSR regarding the provision of food products to their employees during the famine years. The tragedy of the people in legal retrospect: until the 90s of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine: scientific and practical materials of the Round Table (Kyiv, October 27, 2022) / [ed. By: M.H. Verbenskyi, O.N. Yarmysh, I.B. Usenko, etc.]. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine. P. 59–63 [in Ukrainian].

9. Trahediiia narodu v pravovii retrospektyvi: do 90-kh rokiv Holodomoru 1932–1933 rr. v Ukraini. “The tragedy of the people in legal retrospect: until the 90s of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine”: scientific and practical materials of the Round Table (Kyiv, October 27, 2022) / [ed. By: M.H. Verbenskyi, O.N. Yarmysh, I.B. Usenko, etc.]. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine, 2022. 73 p. [in Ukrainian].

10. “1932-1933 roky. Khronika podii”. “1932-1933 years. Chronicle of events” (Iss. 3). URL: https://msmb.org.ua/books/thematic_bibliography/292/#vashi. (Date of Application: 28.08.2023) [in Ukrainian].

Nepomiashchykh Vitalii,
Candidate of Historical Sciences,
Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9933-6142

THE CONSEQUENCES OF THE HOLODOMOR OF 1932-1933 FOR MODERN UKRAINE

The article examines the aftermath of the Holodomor of 1932-1933, construed as a tool of mass biological destruction against Ukrainians, which had far-reaching impacts on their genetic makeup. The ramifications were evident in the moral and psychological changes that occurred in the Ukrainian psyche over the ensuing decades.

In terms of anti-Ukrainian orientation and the scale of its application, the famine of 1932-1933 turned out to be the worst mass destruction and social enslavement of the Ukrainian population. That is, the Holodomor in Ukraine became a social and humanitarian catastrophe of global scale. The consequence of the crime of genocide, in addition to the physical murder of millions of people, was the destruction of the traditional Ukrainian way of life. The famine became a biological weapon of mass destruction of Ukrainians, disrupted the genetic fund of the people for many decades, led to moral and psychological changes in the consciousness of Ukrainians. Traditional culture and folk customs were deformed. The Holodomor completely changed the usual order of agriculture in the countryside. For decades, Ukrainian peasants were reduced to the position of powerless collective farmers, deprived of passports and pensions.

The Ukrainian Research Institute of Harvard University recently published the results of their 2013 study, Interactive Atlas of Ukraine. Through this report, the public can now access information about the number of fatalities caused by Holodomor and their specific locations – in the south, east, north, and center of Ukraine. The study findings showed that the distribution of population losses during the famine varied greatly across regions. The intensity of crisis phenomena in population reproduction differed significantly among different oblasts. Further calculations at the administrative district level indicated notable differences in population losses not only between oblasts but also within some oblasts.

The famine of 1932-1933 had a direct impact on the current national security of Ukraine. The aftermath of this tragedy continues to affect society's development and the country's security in the long run.

Keywords: Holodomor, genocide, hunger, terror, archival documents, diaspora, consequences.

Отримано 16.10.2023